

اسلام و پژوهش های روان شناختی

سال دوازدهم، شماره اول، پیاپی ۲۵، بهار و تابستان ۱۴۰۵ (ص ۱۷۵-۱۹۵)

## اثربخشی بسته ایرانی - اسلامی آموزش پیش از ازدواج بر معیارهای همسرگزینی و نگرش به ازدواج در دختران

### The Effectiveness of the Iranian-Islamic Premarital Education Package on Spouse Selection Criteria and Attitudes Toward Marriage in Girls

فرزانه فیروزمهر / کارشناسی ارشد روان شناسی عمومی دانشکده الهیات و معارف اسلامی هدی، قم، ایران.

کهر قدسیه ابراهیم پور / استادیار گروه روان شناسی و مشاوره دانشکده الهیات و معارف اسلامی هدی، قم، ایران.

حسن طهماسب پور کریمی / دانشجوی کارشناسی ارشد مشاوره با رویکرد اسلامی دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

حسن انصاری / استادیار گروه روان شناسی و مشاوره، دانشگاه قم، قم، ایران.

Farzaneh Firouzmehr / M.A. in General Psychology, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hoda University, Qom, Iran. ff.124h@gmail.com

✉ Ghodsiyeh Ebrahimpour / Assistant Professor, Department of Psychology and Counseling, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hoda University, Qom, Iran. ghebrahimpour@yahoo.com

Hassan Tahmasbpour Karimi / M.A. Student in Islamic-Based Counseling, University of Islamic Studies, Qom, Iran. hassantahmasebpour@gmail.com

Hassan Ansari / Assistant Professor, Department of Psychology and Counseling, University of Qom, Qom, Iran. h.ansari@qom.ac.ir

#### Abstract

The aim of the present study was to examine the effectiveness of premarital education on spouse selection criteria and attitudes toward marriage among girls. The research method was quasi-experimental, using a pretest-posttest design with a control group. The statistical population included all unmarried girls in the city of Qom, from whom 20 participants were selected through convenience sampling and were randomly assigned to experimental and control groups. Both groups were assessed under identical conditions using the Mate Selection Criteria Questionnaire (Heratian et al.) and the Attitudes toward Marriage Scale (Braaten & Rosen) as the pretest.

#### چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش پیش از ازدواج بر معیارهای همسرگزینی و نگرش به ازدواج دختران بود. روش پژوهش نیمه آزمایشی و طرح پژوهش از نوع پیش آزمون - پس آزمون با گروه گواه بود. جامعه آماری پژوهش، کلیه دختران مجرد شهر قم بودند که از میان آنها ۲۰ نفر به روش نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند و به طور تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه قرار گرفتند. هر دو گروه در شرایط یکسان و با استفاده از پرسش نامه معیارهای انتخاب همسر هراتیان و همکاران و نگرش به ازدواج براتن و روزن به عنوان پیش آزمون مورد سنجش قرار گرفتند؛ سپس آزمودنی های گروه

Subsequently, the experimental group underwent eight 90-minute sessions of premarital education intervention training (the PREP – Prevention and Relationship Enhancement Program), while the control group received no intervention. Both groups were then reassessed at the posttest stage using the aforementioned instruments. Data analysis was conducted using analysis of covariance (ANCOVA). The results indicated that premarital education was effective on spouse selection criteria, such that 35% of the variance in spouse selection criteria was explained by the educational package; however, the education had no significant effect on attitudes toward marriage. The findings of this study demonstrated that enhancing individuals' insight into their own qualifications and those of the prospective partner, as well as the compatibilities and requirements of the courtship period, can increase the likelihood of marital success through the modification of spouse selection criteria.

**Key words:** Premarital education, spouse selection criteria, Attitude toward marriage, Spouse selection.

آزمایش به مدت ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای تحت آموزش مدل مداخله آموزش پیش از ازدواج (پروتکل شروع خوب) قرار گرفتند، اما گروه گواه مداخله‌ای دریافت نکرد؛ سپس هر دو گروه مجدداً در مرحله پس‌آزمون با استفاده از ابزارهای مذکور مورد سنجش قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون تحلیل کوواریانس انجام شد. نتایج نشان داد که آموزش پیش از ازدواج بر معیارهای همسرگزینی مؤثر بود؛ به‌طوری‌که ۳۵ درصد از تغییرات معیارهای همسرگزینی بر اثر بسته آموزشی رخ داده است، ولی این آموزش، بر نگرش به ازدواج تأثیری نداشت. یافته‌های این تحقیق نشان داد که افزایش بینش افراد نسبت به صلاحیت‌های خود و طرف مقابل، تطابق‌ها و بایسته‌های دوره آشنایی، می‌تواند با اصلاح معیارهای همسرگزینی، احتمال موفقیت در ازدواج را افزایش دهد.

**کلیدواژه‌ها:** آموزش پیش از ازدواج، معیارهای همسرگزینی، نگرش به ازدواج، انتخاب همسر.

## مقدمه

خانواده مهم‌ترین نهاد اجتماع می‌باشد که بسیاری از پژوهشگران به لحاظ نقشی که در حفظ سلامت و ثبات جامعه دارد، به آن توجه کرده‌اند. ازدواج نیز، به‌عنوان خشت اول شکل‌گیری این بنا اهمیت ویژه دارد و یکی از اصلی‌ترین انتخاب‌هایی است که فرد در طول زندگی‌اش انجام می‌دهد (بیجاری، سپهری شاملو، مهram و صادقی، ۱۳۹۸). این انتخاب یکی از دوره‌های تحولی رشد به‌شمار می‌آید که در تکامل جنبه‌های شخصیتی انسان مهم است. ازدواج عاملی محدود به رابطه زوجین نیست، بلکه به‌عنوان عامل تأثیرگذار در جامعه و خانواده شناخته می‌شود. امروزه با پیشرفت جوامع و پیچیدگی روابط اجتماعی، عوامل متعددی در تصمیم‌گیری ازدواج نقش دارند و بررسی عوامل مؤثر در این امر از اهمیت بالایی برخوردار است (شاه‌مرادی، آقابابایی و حبیبی، ۱۴۰۰).

انتخاب همسر<sup>۱</sup> همچون دیگر پدیده‌های اجتماعی دارای هنجارهای مختص آن جامعه می‌باشد. در ایران نیز با توجه به فرهنگ و مذهب و دوران کنونی، مسائل مربوط به ازدواج و انتخاب همسر ویژگی‌های خاص خود را دارد. ایران به‌عنوان یکی از کشورهای جهان سوم در مرحله گذر از سنت به مدرنیته می‌باشد که تغییرات وسیعی در همه پدیده‌های اجتماعی به‌خصوص انتخاب همسر به وجود آورده است. این تغییرات نگرش‌های جدیدی به پیوند زناشویی و انتخاب همسر را در مردان و زنان ایجاد کرده است (شهرابی فراهانی، فاتحی‌زاده و اعتمادی، ۱۳۹۸). انتخاب همسر، مرحله‌ای از رشد دیدگاه‌های افراد است که در آن مفهوم علاقه اجتماعی در روابط زوجین دیده می‌شود و اغلب می‌تواند با ارزیابی موضوع انتخاب همسر برای تشکیل ازدواج، موجب اطمینان بیشتر شود (رجبی، قیصری، امان‌الهی و سودانی، ۱۳۹۹). اولویت‌ها و ملاک‌های همسرگزینی،<sup>۲</sup> مطالبه ادراک‌هایی در مورد صفات یا ویژگی‌هایی هستند که از یک معشوقه خیالی یا همسر بالقوه می‌باشد، و تعداد زیادی از این ادراک‌ها مرتبط با هیجان‌ها هستند (باس،<sup>۳</sup> ۲۰۰۷). انتخاب شریک زندگی یک فرآیند تعریف‌شده فرهنگی است که عوامل سلامت، سن، فرم بدن، عوامل اجتماعی، عوامل تربیتی، عوامل فرهنگی مانند مذهب و لباس، عوامل روانی، جسمی و زیبایی، عوامل ژنتیکی، شغل و... معمولاً برای انتخاب همسر مورد توجه قرار می‌گیرد. مفهوم هر معیار جهانی نیست. به‌عنوان مثال، به نظر اونیل<sup>۴</sup> اگر عشق یک معیار مهم برای انتخاب شریک زندگی باشد، زیبایی ظاهری یک عامل کلیدی است. با این حال، مفهوم زیبایی در میان فرهنگ‌ها متفاوت است. در جوامع سنتی آفریقا، جثه‌های چاق و درشت جذاب هستند؛ در صورتی که در اروپا و آمریکای شمالی چنین ویژگی فیزیکی زشت و ناسالم تلقی می‌شود. در چین، صورت ماه شکل مطلوب است؛ در حالی که چهره زاویه‌دار در شمال اروپا جذاب است. مفاهیم زیبایی نیز در طول زمان تغییر می‌کند و این باعث می‌شود که مفاهیم معیارها در انتخاب همسر در فرهنگ‌ها متفاوت باشد (علوی، الله‌داد و شافق،<sup>۵</sup> ۲۰۱۴). زنان و مردان در انتخاب همسر معیارهای متفاوتی دارند. به‌عنوان مثال، طی چندین دهه ارزیابی در روش‌ها و فرهنگ‌های مختلف، مردان بیش از زنان به جذابیت فیزیکی در یک همسر اهمیت می‌دهند؛ در حالی که زنان بیش از مردان برای چشم‌انداز مالی خوب ارزش قائل

- 
1. spouse selection
  2. Criteria for spouse selection
  3. Buss
  4. O'Neil
  5. Alavi, Alahdad & Shafeq

هستند (شاکلفورد، اسمیت و باس،<sup>۱</sup> ۲۰۰۵). این امر نیز در تحقیق خلاد<sup>۲</sup> (۲۰۰۵) در بین جوانان اردنی ثابت شده که پسران اردنی به ظاهر خوب و زیبایی و دختران به توانایی و تعهد اقتصادی همسران خود تمایل داشتند.

از ویژگی‌های خاص ملاک‌های ازدواج مواردی را می‌توان برشمرد؛ از آن جمله شخصی و منحصر به فردند، پایدارند، وابسته به فرهنگ و اعتقادات فرد هستند، دارای ضریب اهمیت یکسانی نیستند، تحت تأثیر خانواده هستند، به آمادگی‌های تحولی و روان‌شناختی، سلامت روان‌شناختی فرد و جنسیت وابسته هستند (جان‌بزرگی، ۱۴۰۱). معیارها به‌طور ناگهانی در فرد شکل نمی‌گیرد، بلکه همه آنها نتیجه رشد سلسله فرایندهای شناختی، عقلانی، اجتماعی و روانی در فرد می‌باشد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بین معیارهای همسرگزینی با عملکرد خانواده، ثبات ازدواج و پایداری خانواده، رضایت زناشویی و کیفیت زندگی و طلاق رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به اینکه در جوامع امروزی نقش و تأثیر فرد در انتخاب شریک زندگی، نسبت به گذشته افزایش پیدا کرده، باعث شده که این تغییر، بر معیارها و ملاک‌های همسرگزینی نیز اثرگذار باشد (هراتیان، موسوی، ارشادحسینی و جان‌بزرگی، ۱۳۹۹). مشکلات مربوط به انتخاب همسر، ناشی از دو ریشه اصلی است: نخست، تعیین نادرست معیارهای انتخاب همسر؛ و سپس، ناتوانی در تطبیق معیارهای همسر مطلوب بر فرد مورد نظر. در این میان، تعیین معیارهای انتخاب همسر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (حسین‌خانی نائینی، جان‌بزرگی و مهرام، ۱۳۹۳). شناخت ملاک‌های انتخاب همسر و توجه به آنها باعث می‌شود که افراد چشم‌انداز امیدبخشی از آینده خود ترسیم کنند. انسان در هر انتخاب، خواسته یا ناخواسته، ملاک‌هایی را به‌عنوان مبنا در نظر می‌گیرد، اما هر میزان ملاک‌های افراد برای انتخاب همسر واقع‌بینانه‌تر باشند، ازدواج موفق‌تری خواهند داشت (اکبری، فرحبخش و نعیمی، ۱۴۰۰). ازدواج و انتخاب همسر نیازمند افزایش آگاهی و دانش‌افزایی درباره خود و دیگری است. بنابراین برای تشکیل خانواده خوب بی‌شک انتخاب زن و شوهر شایسته، مهم تلقی می‌شود، اما واضح است این امر همیشه موفقیت‌آمیز نیست و انتخاب همسری با نگرش‌ها و ارزش‌های مشابه سخت و کمتر امکان‌پذیر است؛ درحالی‌که اگر مرد و زن قبل ازدواج با یکدیگر به تفاهم برسند، امکان سازگاری بعدی بیشتری با هم خواهند داشت (نیازی، فرهادیان و میری، ۱۳۹۸). نگرش، ساخت ذهنی پنهان در شخصیت هر فرد است. به عبارتی می‌توان نگرش را آمادگی فرد از لحاظ روانی در مواجهه با پدیده‌ها، مسائل و وقایع و بروز واکنش همراه با

1. Shackelford, Schmitt & Buss

2. Khallad

هیجان نسبت به رویدادها دانست. نگرش‌های افراد از گذشته آنان و تجربیات مختلف زندگی نشئت می‌گیرد. نگرش به ازدواج<sup>۱</sup> دورنمای ادراک، احساس و شیوه رفتار در این امر است؛ به‌طوری‌که تصویری که در ذهن فرد از ازدواج نقش می‌بندد، تعیین‌کننده تصمیم‌گیری کنش‌ها و عملکردهای اوست. اگر در گذشته ازدواج امری غیرشخصی و گاه تنظیم شده بود؛ به‌طوری‌که فرد در تصمیم‌گیری نقش چندانی نداشت، اما اکنون در دوران مدرن ازدواج امری فردی است؛ به‌طوری‌که فرد خود تصمیم گیرنده اصلی تلقی می‌شود (روشنی، ۱۴۰۰). افراد قبل از آنکه ازدواج کنند نسبت به ازدواج و روابط زناشویی نگرش‌ها و دیدگاه‌هایی دارند که این نگرش‌ها در انتخاب همسر توسط آنها نقشی تعیین‌کننده دارد. این نگرش‌ها می‌توانند در آینده به رضایت یا عدم رضایت زناشویی زوجین منجر شود. در شکل‌گیری این نگرش‌ها عوامل متعددی نقش دارند که از جمله آنها می‌توان به خصوصیات شخصی افراد اشاره کرد. از طرف دیگر، پرورش در شرایط رشدی هریک از زوجین منحصربه‌فرد بوده است و شیوه زندگی خاصی مشتمل بر ارزش‌ها و باورهای فردی و اجتماعی پیش روی خود قرار داده‌اند که در واقع با فردیت فرد دیگر متفاوت می‌باشد. تحت این شرایط به اشتراک گذاشتن زندگی با فردی دیگر که عقاید، باورها و فرهنگ متفاوتی دارد، به‌خصوص در سال‌های اولیه ازدواج، کار آسانی به نظر نمی‌رسد و منجر به پیچیدگی‌هایی می‌شود که به نوعی تمامی زندگی زوجها را دربر خواهد گرفت (ژیان، حاتمی و آگاه هریس، ۱۴۰۱). نگرش به ازدواج عبارت است از: عقاید و باورهای نسبتاً ثابتی که در ذهن افراد برای ازدواج شکل گرفته است و شامل باورهای در مورد تمایل یا عدم تمایل به ازدواج، میزان اهمیت ازدواج، انتظارات از ازدواج، منافع و هزینه‌های ازدواج و عوامل مؤثر بر آن است (ویلوگی و هال، ۲۰۱۵).<sup>۲</sup> شناسایی درست و ارزیابی صحیح نگرش به ازدواج یکی از اساسی‌ترین فعالیت‌ها در مطالعاتی است که هدف آنها پیش‌بینی و شناسایی عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی زناشویی می‌باشد (هولمن، ۲۰۰۲).<sup>۳</sup> ممانی<sup>۴</sup> (۲۰۰۳) در تحقیق خود مفهوم نگرش را برای نشان دادن تمایلات و احساسات افراد، تعصب یا سوءگیری، پیش‌داوری‌ها، ترس‌ها و اعتقادات افراد در مورد ازدواج استفاده کرده است؛ بنابراین نگرش افراد در مورد ازدواج تمام آن چیزی است که افراد در مورد ازدواج احساس و فکر می‌کنند. در واقع نگرش به ازدواج سبک تفکر و احساس فرد را تعیین می‌کند. نگرش و دیدگاه‌های فرد نسبت به ازدواج شاخص مهم در سلامت ازدواج به حساب می‌آید (یزدانی و سقزی، ۱۴۰۰).

---

1. attitude towards marriage

2. Willoughby & Hall

3. Holman

4. Memani

نگرش‌های افراد به ازدواج و گزینش همسر می‌تواند مثبت یا منفی باشد. این نگرش‌ها انعکاس تفکر افراد درباره ازدواج می‌باشد و بر ادراکات آنان در مورد دنیای پیرامون اثرگذار است. این نگرش‌ها شامل اجزای مهمی درباره ازدواج، کنترل مشکلات ازدواج و اثرگذاری بر امکان ازدواج و تعیین زمان ازدواج هستند (شهرابی فراهانی، فاتحی‌زاده و اعتمادی، ۱۳۹۹). پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نگرش منفی نسبت به ازدواج باعث می‌شود که جوانان به سمت ازدواج روی نیاورند یا دیر ازدواج کنند و در صورت ازدواج منجر به افزایش ضریب طلاق می‌شود؛ بنابراین نگرش نسبت به ازدواج بسیار مهم است؛ زیرا یکی از سازوکارهای کلیدی می‌باشد که رفتار واقعی افراد را در ازدواج پیش‌بینی می‌کند و یکی از بهترین شاخص‌های عملکرد در روابط عاشقانه می‌باشد. به‌طور کلی، نگرش به‌طور مستقیم و پویا بر واکنش فرد نسبت به نگرش‌های مربوط به مسائل و فرصت‌ها تأثیر دارد (رهبریان یزدی و سحاقی، ۱۳۹۸). شکل‌گیری نگرش به ازدواج بر اساس سه رویکرد نظری توجیه‌پذیر است: اول آنکه بر اساس نظریه دلبستگی رابطه والدین یا مراقبان اولیه در ایجاد الگوهای فعال درونی نقش دارد و می‌تواند باعث انتقال نگرش نسبت به صمیمیت شود (میکولینسر و شاور، ۲۰۰۷)؛ همچنین بر اساس نظریه یادگیری اجتماعی، والدین از طریق الگوسازی و یادگیری جانشینی، ایده‌های خود را درباره رابطه با جنس مخالف به فرزندان خود انتقال می‌دهند و نگرش فرزندان به صمیمیت از طریق مشاهده والدین و روابط بین آنها الگوبرداری می‌شود؛ همچنین فرزندان تجربه رابطه خود با والدین را مبنایی برای برقراری صمیمیت در روابط به‌کار می‌برند. این یادگیری از منابع دیگری مانند رسانه‌ها، مدرسه و یا دوستان نیز شکل می‌پذیرد (شفایی‌مقدم، نیازی و شاطریان، ۱۳۹۴).

نگرش نسبت به ازدواج بر اساس ساختار خانواده‌ها متفاوت است؛ جوانانی که والدین آنها طلاق گرفته‌اند، کودکان خانواده‌های تک‌والد یا ازدواج مجدد والدین، نسبت به جوانان خانواده‌های عادی نگرش‌های بدبینانه‌تری نسبت به ازدواج دارند. بر اساس مطالعات صورت‌گرفته، با جهت‌گیری منفی نگرش جوانان به ازدواج در سال‌های اخیر، تباهی اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی در جوانان عمومیت یافته است. نگرش به ازدواج پایه‌های اساسی تصمیم‌گیری برای ازدواج، زمان ازدواج و نیز انتظارات از ازدواج را تشکیل می‌دهد. نگرش نادرست نسبت به نحوه انتخاب همسر باعث ایجاد دید و باور غیرمنطقی افراد به ازدواج می‌شود و باعث می‌شود آن را به‌صورت امری آسان و عادی که نیاز به تلاش چندانی ندارد، تلقی کنند (سیدکاوسی، مردوخ و مقرب تورتولش، ۱۴۰۰). نگرش‌ها و انتظارات زناشویی یک روان‌بنه‌شناختی را در مورد روابط ناشی از تجربه تشکیل می‌دهند. فرد ممکن است نگرش‌ها و انتظاراتی را در رابطه با

زندگی زناشویی از طریق تجربیات شخصی با شریک زندگی خود، با مشاهده والدین خود، یا با تماشای مذاکره دیگران در مورد روند زندگی زناشویی شکل دهد. نگرش‌های مثبت ازدواج ممکن است بر رفتار و نگرش‌های منفی ازدواج بر باورهای مربوط به روابط تأثیر بگذارد. افرادی که دارای نگرش‌های بسیار مثبت در مورد ازدواج هستند، ازدواج فعلی و آینده خود را شاد و موفق می‌بینند، اما افرادی که دارای نگرش‌های منفی زیاد هستند، انتظارات مثبت کمتری دارند (پارک، ۲۰۱۲).

تأثیر مخرب تغییر الگوی زناشویی، بسیاری از محققان را به مطالعه نگرش نسبت به ازدواج در میان جمعیت‌های مختلف، از جمله نوجوانان، جوانان، دانشجویان، زنان مجرد و افراد متأهل برانگیخت. علاوه بر این، تحقیقات گذشته به‌طور کلی نشان می‌دهد که قرار گرفتن در معرض تعارضات شدید بین والدینی، چشم‌انداز و انتظارات زناشویی نوجوانان را از بین می‌برد که به‌نوبه خود منجر به نگرش منفی نسبت به ازدواج می‌شود (فام<sup>۲</sup> و همکاران، ۲۰۱۷). نتایج پژوهش کونیک، دورن و مسایس<sup>۳</sup> (۲۰۲۱) نشان می‌دهد که دانش‌آموزان در سال ۲۰۱۸ نگرش مثبت‌تری نسبت به طلاق، باروری خارج از ازدواج، زندگی مشترک مجرد و انواع خانواده‌های جایگزین نسبت به سال ۲۰۰۲ دارند و همچنین دانشجویان در سال ۲۰۱۸ نسبت به ازدواج نگرش منفی بیشتری نسبت به سال ۲۰۰۲ دارند.

به نظر می‌رسد که نگرش به ازدواج در جوانان ایرانی، با توجه به تغییرات اجتماعی و فرهنگی در کنار مشکلات اقتصادی، دچار تحول و تا حدودی منفی گردیده است که پیامد بارز آن افزایش سن ازدواج است؛ بنابراین اصلاح و بهبود نگرش به ازدواج می‌تواند از اولویتهای نظام سلامت کشور باشد. با توجه به نقش متغیرهای شناختی، هیجانی و انگیزشی در نگرش به ازدواج، بنابراین اجرای مداخلات روان‌شناختی و آموزش‌های پیش از ازدواج<sup>۴</sup> می‌تواند اثرات معناداری را به همراه داشته باشد (عظیمی خویی، زهراکار و احمدی، ۱۴۰۰). آموزش پیش از ازدواج، آموزش مهارت‌ها به زوجین در جهت کمک به بهبود روابطشان است تا در صورت بروز مشکلات بین فردی با آن مقابله کنند (سندیاک، ۱۹۹۰). امروزه آموزش پیش از ازدواج به‌عنوان یک جنبش مد نظر قرار گرفته است که هدفش تقویت ازدواج و تشکیل خانواده موفق به‌عنوان یک نهاد بنیادی در جامعه است. مرکز ملی تحقیقات ازدواج سالم بیان می‌کند که آمادگی قبل از ازدواج می‌تواند راهبرد مؤثری در کاهش طلاق و حمایت از ازدواج سالم باشد.

---

1. Park

2. Fam

3. Coninck, Doren & Matthijs

4. pre-marital training

5. Senediak

عدم آمادگی افراد برای ازدواج و انتظارات اشتباه عواملی هستند که می‌بایستی در آموزش قبل از ازدواج شناسایی شوند؛ چراکه آمادگی کافی قبل از ازدواج به‌طور مثبت نه‌تنها روی ازدواج، بلکه روی انسان و نسل‌های آینده نیز مؤثر است (رجبی و عباسی، ۱۳۹۸). مروری بر ادبیات مشاوره قبل از ازدواج نشان می‌دهد که یکی از راه‌های تغییر یا کاهش انتظارات و باورهای ازدواج، برنامه‌های آموزش قبل از ازدواج است که اثر معناداری بر باورهای افراد دارد. مطالعات متعدد نیز نقش مؤثر آموزش و مشاوره قبل از ازدواج را در ارتقای آگاهی و نگرش افراد مورد مطالعه نشان داده است (آتش‌پور، نوایی‌فر و گل‌پرور، ۱۳۹۹). مرکز ازدواج و خانواده دانشگاه کریگتون<sup>۱</sup> مطالعه جامعی درباره تأثیر مشاوره‌های قبل از ازدواج در روند زندگی زناشویی مراجعین اجرا کرده و نشان داده است که آموزش زوجین در ایجاد زندگی شاداب‌تر و باثبات‌تر تأثیر دارد. شرکت‌کنندگان در برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای، این برنامه‌ها را کمک‌کننده و مؤثر ارزیابی کرده‌اند؛ به‌نحوی که مطابق ارزیابی‌های شرکت‌کنندگان، این آموزش‌ها ۳۷٪/۵ در ارتباط با همسر، ۷۰٪/۲ در تعهد نسبت به زندگی زناشویی و ۵۲٪/۲ اختلافات زندگی زناشویی آنها مؤثر بوده است (خلعتبری، قربان شیرودی و مهدیون، ۱۳۸۸).

یافته‌های یک نظرسنجی بزرگ و تصادفی خانوار نشان می‌دهد که مشارکت در آموزش پیش از ازدواج با سطوح بالاتر رضایت و تعهد در ازدواج و سطوح پایین‌تر تعارض مرتبط است و همچنین احتمال طلاق را کاهش می‌دهد؛ بنابراین مشارکت در آموزش قبل از ازدواج عموماً برای طیف گسترده‌ای از زوجها مفید است (استنلی، آماتو، جانسون و مارکمن، ۲۰۰۶). در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته مانند انگلستان و ایالات متحده، زوجها تشویق می‌شوند تا در برنامه‌های مشاوره قبل از ازدواج شرکت کنند. اثربخشی این برنامه‌ها در افزایش رضایت زناشویی هم در کشورهای توسعه‌یافته و هم در کشورهایی با فرهنگ مشابه ایران به اثبات رسیده است (یزدان‌پناه، اسلامی و نخعی، ۲۰۱۴)، و بر کارآمدی در انتخاب همسر و اصلاح معیارهای انتخاب همسر مؤثر می‌باشد (هراتیان، ۱۳۹۹).

بیدگلی (۱۴۰۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که آموزش پیش از ازدواج بر معیارهای همسرگزینی اثربخش است. جمشیدیان نائینی (۱۳۹۳) در تحقیقی تحت عنوان «اثربخشی آموزش مهارت‌های پیش از ازدواج بر ملاک‌های همسرگزینی و رشد فردی دختران مجرد»، نشان می‌دهد آموزش مهارت‌های پیش از ازدواج هم بر ملاک‌های همسرگزینی و هم بر ملاک‌های محتوایی و فرایندی به‌طور معناداری تأثیرگذار بوده است.

1. Creighton University

2. Stanley, Amato, Johnson & Markman

معمارزاده، خدابخشی کولایی و خطیبان (۱۳۹۵) نیز، در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که آموزش مفاهیم نه‌گانه شخصیتی این‌گرام بر ملاک‌های کلی، فرآیندی و محتوایی همسرگزینی و نگرش کلی و نگرش بدبینانه به ازدواج اثرگذار است، اما بین نمره نگرش ایدئال‌گرایانه دو گروه تفاوت معناداری مشاهده نشد. عظیمی خوبی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «مقایسه اثربخشی آموزش پیش از ازدواج مبتنی بر برنامه آگاهی و انتخاب میان‌فردی و برنامه پیشگیری و بهبود رابطه بر نگرش به ازدواج در زوج‌های در آستانه ازدواج»، دریافتند که استفاده از برنامه آگاهی و انتخاب میان‌فردی (PICK) نسبت به برنامه بهبود و پیشگیری رابطه (PRPE) بر نگرش به ازدواج زوج‌های در آستانه ازدواج اثربخش‌تر است. عباس‌پور، موسوی و امان‌الهی (۱۴۰۰) در پژوهشی که انجام دادند دریافتند که برنامه آموزش پیش از ازدواج باعث افزایش نگرش مثبت به ازدواج شد، ولی بر نگرش به طلاق اثربخشی معناداری نداشت. عظیمی خوبی، زهراکار و احمدی (۱۳۹۹) نتیجه پژوهش خود را این‌چنین ارائه دادند که آموزش پیش از ازدواج مبتنی بر برنامه پیشگیری و بهبود رابطه بر باورهای ارتباطی و نگرش به ازدواج تأثیر مثبت، معنادار و پایدار در طول زمان را دارا می‌باشد. شیرزادفر، عباسی و حسن‌زاده (۱۳۹۹) در پژوهش خود دریافتند که آموزش قبل از ازدواج مبتنی بر آموزش ارتباط منجر به کاهش مشکلات تصمیم‌گیری در انتخاب همسر و افزایش نگرش مثبت به ازدواج در بین جوانان فرزند طلاق شد. نوروزی و زندی‌پور (۱۳۹۶) در تحقیقی تحت عنوان «اثربخشی مشاوره گروهی آموزش‌های پیش از ازدواج بر نگرش به انتخاب همسر دختران در آستانه ازدواج»، دریافتند که مشاوره گروهی آموزش‌های پیش از ازدواج، باعث شده است نگرش به انتخاب همسر داوطلبان شرکت‌کننده تغییر کند. ییلماز و کالکان<sup>۱</sup> (۲۰۱۰) تحقیقی در مورد اثرات یک برنامه غنی‌سازی روابط قبل از ازدواج بر رضایت از رابطه انجام دادند و به این نتیجه رسیدند که این برنامه غنی‌سازی روابط قبل از ازدواج تأثیرات مثبتی بر رضایت از رابطه داشت.

مک جورج و کارلسون<sup>۲</sup> (۲۰۰۶) در تحقیقی تحت عنوان «آموزش پیش از ازدواج: ارزیابی اثربخشی برنامه»، دریافتند که زوج‌هایی که در یک برنامه قبل از ازدواج شرکت کرده‌اند، نمرات پس‌آزمون، معنی‌داری بالاتری داشتند و این برنامه پیش از ازدواج اثر مثبتی روی افراد داشته است. از نظر سودمندی برنامه آموزش پیش از ازدواج، این مطالعه نشان داد که برای دختران و پسران به یک اندازه مؤثر است. نتایج تحقیق‌ها حاکی از آن است که از شایع‌ترین عوامل و آسیب‌هایی که امکان دارد زندگی زوجین را دچار مشکلات زیادی کند، می‌توان به فقدان آموزش کافی در مورد مسائل مرتبط با

---

1. Yilmaz & Kalkan

2. McGeorge & Carlson

ازدواج، اطلاعات ناکافی زوجین، مشکلات دلبستگی، باورهای ناکارآمد ارتباط، تمایز یافتگی، ملاک و باورهای نادرست اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، ارتباط ضعیف و ترس از عدم موفقیت در ازدواج اشاره کرد (بلوچ‌زاده خورشانه، عبدی، غفاری و حمیدی‌پور، ۱۴۰۰).

ضرورت بومی‌سازی و تطابق فرهنگی در مسئله آموزش پیش از ازدواج، به کمک پژوهش‌های هراتیان (۱۳۹۹) با موضوع «تدوین بسته بومی (ایرانی - اسلامی) آموزش پیش از ازدواج و بررسی اثربخشی آن بر معیارها و خودکارآمدی در انتخاب همسر» تحقق یافت. پژوهش حاضر با انتخاب دختران ساکن قم به عنوان جامعه مورد بررسی ضمن اعتبارسنجی پژوهش سابق و تأثیر خرده‌فرهنگ‌ها بر آن به بررسی تأثیر این بسته در متغیر نگرش به ازدواج دختران می‌پردازد. سؤال اصلی در پژوهش حاضر این است که آیا آموزش پیش از ازدواج مبتنی بر پروتکل شروع خوب، بر معیارهای همسرگزینی و نگرش به ازدواج دختران اثرگذار است؟

## روش پژوهش

روش پژوهش آزمایشی و در قالب طرح نیمه‌آزمایشی به همراه پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه گواه مورد استفاده قرار گرفته است. جامعه آماری کلیه دختران شهر قم در سال ۱۴۰۲ می‌باشد که در حدود ۵۴۹ هزار نفر از جمعیت شهر قم را تشکیل می‌دهند. به روش نمونه‌گیری در دسترس، طی یک فراخوان تعداد ۲۰ نفر انتخاب شدند و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه قرار گرفتند. پس از مشخص شدن جامعه و تعیین نمونه، پرسش‌نامه‌های معیارهای همسرگزینی هراتیان و همکاران (۱۳۹۹) و نگرش به ازدواج براتن و روزن (۱۹۹۸) از گروه آزمایش و گروه گواه به عنوان پیش‌آزمون گرفته شد. گروه آزمایش، آموزش پیش از ازدواج را در طول مدت ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای دریافت کردند، اما گروه گواه هیچ آموزشی دریافت نکرد. پس از اتمام دوره آموزشی، هر دو گروه آزمایش و گواه پرسش‌نامه‌های فوق را به عنوان پس‌آزمون پاسخ دادند. بازه سنی ۱۸-۳۰ سال، جنسیت دختر، مجرد و داشتن حداقل مدرک دیپلم، از جمله معیارهای ورود و متاهل بودن و داشتن سابقه ازدواج و غیبت بیش از ۲ جلسه، از جمله معیارهای خروج می‌باشد. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از تحلیل کوواریانس و با نسخه ۲۶ نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

## ابزار پژوهش

مقیاس معیارهای همسرگزینی: مقیاس ۵۵ گویه‌ای معیارهای انتخاب همسر، توسط هراتیان، موسوی، ارشادحسینی و جان‌بزرگی (۱۳۹۹) طراحی و تدوین شد. فرم اولیه آن بر اساس مطالعه و تحلیل متون نظری و پژوهشی اسلامی و روان‌شناختی توسط هراتیان در این موضوع، شکل گرفت و به مرور بر مبنای تجربه جلسه‌های مشاوره پیش از ازدواج، اصلاح و تکمیل گردید. این مقیاس حاوی ۵۱ معیار مشترک و ۴ معیار

جنسیتی است که شرکت‌کننده با درج نمره‌ای بین ۰ تا ۱۰ به هریک از معیارها، میزان اهمیت آن را مشخص می‌نماید. ضریب و شاخص روایی محتوا (۰/۹۹) و همبستگی آن با پرسش‌نامه اولویت‌بخشی ملاک‌های انتخاب همسر و مقیاس رضایت زناشویی انریچ (فرم کوتاه)، نشانگر روایی مناسب این مقیاس است. آلفای کرونباخ مقیاس، ۰/۹۲ و ضریب دونیمه‌سازی آن، ۰/۸۳ به‌دست آمد (هراتیان و همکاران، ۱۳۹۹).

**مقیاس نگرش به ازدواج:** پرسش‌نامه نگرش نسبت به ازدواج توسط براتن و روزن (۱۹۹۸) به‌منظور سنجش نگرش نسبت به ازدواج طراحی و تدوین شده است و در ایران توسط نیلفروشان و همکاران (۱۳۹۲) اعتباریابی شده است. این پرسش‌نامه دارای ۲۳ سؤال و چهار مؤلفه نگرش بدبینانه به ازدواج، نگرش خوش‌بینانه به ازدواج، نگرش واقع‌گرایانه به ازدواج و نگرش ایدئال‌گرایانه به ازدواج می‌باشد و بر اساس طیف چهار گزینه‌ای لیکرت با سؤالاتی مانند (به خاطر آنکه بسیاری از ازدواج‌ها به جدایی می‌انجامد، پس ازدواج کار بی‌هوده‌ای است)، به سنجش نگرش نسبت به ازدواج می‌پردازد. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه در پژوهش نیلفروشان و همکاران (۱۳۹۲) برای این پرسش‌نامه ۰/۸۴ برآورده شد.

**بسته بومی (ایرانی - اسلامی) آموزش پیش از ازدواج (شروع خوب):** این بسته توسط هراتیان در سال ۱۳۹۹ تدوین شد. ساخت این بسته با بررسی ادبیات پژوهش‌های روان‌شناختی داخلی و آیات و روایات مرتبط با حوزه ازدواج، زناشویی و طلاق انجام گرفت. این بسته بومی بر اساس محتوای دو بخش پیش‌همسرگزینی و همسرگزینی، تدوین و پس از دریافت موافقت خبرگان (پس از دریافت تأیید نتایج CVI، CVR، ضرایب کاپا، کندال و کای به ترتیب ۰/۷۹، ۰/۸۵، ۰/۹۳۳، ۰/۹۵۰ و ۰/۹۹۶)، برای اولین بار در سال ۱۳۹۹ بر روی دو نمونه ۳۴ نفری دختر و پسر اجرا شد. یافته‌ها نشان داد که اجرای بسته بومی آموزش پیش از ازدواج، بر کارآمدی در انتخاب همسر و اصلاح معیارهای انتخاب همسر شرکت‌کنندگان مؤثر بوده است. از جمله تکنیک‌های منحصربه‌فرد این بسته، اجرای تست‌های مختلف در جلسات است که باعث فراهم‌سازی زمینه یک خودارزیابی متصل به دانش افزایی، ارائه کاربردی محتوای آموزشی و (به نقل از آزمودنی‌ها) موجب حفظ نشاط و تمرکز جلسات آموزشی می‌باشد.

جدول ۱: محتوای جلسات مربوط به بسته بومی آموزش همسرگزینی

| جلسه     | محور جلسه                    | هدف جلسه                                                                                | فن جلسه | محتوای جلسه                                                                                                                                                                                                                                                        | آزمون اجرا و بررسی‌شده                       |
|----------|------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|---------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|
| جلسه اول | آشنای با افراد و بسته آموزشی | برقراری ارتباط، آشنایی با اهمیت و ضرورت آموزش پیش از ازدواج و آشنایی کلی با بسته آموزشی | -       | معرفی مربی و شرکت‌کنندگان، گفت‌وگو درباره عوامل و پیامدهای موفقیت یا شکست در انتخاب همسر، بیان کارکردهای ازدواج، بیان مراحل ازدواج، ارائه دلایل مجذوب شدن، گفت‌وگو درباره جایگاه و اهمیت آموزش پیش از ازدواج، بیان اهداف و معرفی کلیات بسته آموزشی، بیان ضوابط کلی | باورهای محدودکننده انتخاب همسر لارسون (۱۹۹۲) |

| جلسه       | محور جلسه                        | هدف جلسه                                                                                                     | فن جلسه                                     | محتوای جلسه                                                                                                                                                                                                          | آزمون اجرا و بررسی شده                                   |
|------------|----------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|
| جلسه دوم   | آمادگی‌های فردی غیرمختص به جنسیت | دانش و حساسیت‌افزایی نسبت به آمادگی‌های فردی غیرمختص به جنسیت و توان‌افزایی در ارزیابی آنها (بخش اول)        | آموزش و بازخورد، خودارزیابی مجدد، ایفای نقش | معرفی ویژگی‌ها و نحوه ارزیابی خود و طرف مقابل در موضوعات: سلامت جسمی و روان‌شناختی                                                                                                                                   | شخصیت ۱۶ عاملی کتل                                       |
| جلسه سوم   | آمادگی‌های فردی غیرمختص به جنسیت | دانش و حساسیت‌افزایی نسبت به آمادگی‌های فردی غیرمختص به جنسیت و توان‌افزایی در ارزیابی آنها (بخش دوم)        | آموزش و بازخورد، خودارزیابی مجدد، ایفای نقش | معرفی ویژگی‌ها و نحوه ارزیابی خود و طرف مقابل در موضوعات: سلامت جسمی و روان‌شناختی                                                                                                                                   | سبک دلبستگی هازن و شیور (۱۹۸۷)                           |
| جلسه چهارم | آمادگی‌های فردی غیرمختص به جنسیت | دانش و حساسیت‌افزایی نسبت به آمادگی‌های فردی غیرمختص به جنسیت و توان‌افزایی در ارزیابی آنها                  | آموزش و بازخورد، خودارزیابی مجدد            | معرفی ویژگی‌ها و نحوه ارزیابی خود و طرف مقابل در موضوعات: دین‌داری و معنویت، برخورداری‌های اقتصادی، نداشتن مشکلات حقوقی، نیل فرد به اهداف رشدی، ویژگی‌های ظاهری، ارتباط اجتماعی فرد و ارتباط فرد با خانواده اصلی خود | پایبندی مذهبی جان‌پزگی (۱۳۸۸) و تمایز یافتگی دریک (۲۰۱۱) |
| جلسه پنجم  | آمادگی‌های فردی مختص به جنسیت    | دانش و حساسیت‌افزایی نسبت به آمادگی‌های فردی مختص به جنسیت و توان‌افزایی در ارزیابی آنها                     | آموزش و بازخورد، خودارزیابی مجدد            | معرفی ویژگی‌های مختص به مرد و ویژگی‌های مختص به زن و نحوه بررسی آنها در مورد خود و طرف مقابل                                                                                                                         | روان‌بینه‌های نقش جنسیتی بم (۱۹۷۴)                       |
| جلسه ششم   | خانواده اصلی و خویشان            | دانش و حساسیت‌افزایی نسبت به تأثیر خانواده اصلی و خویشان در زندگی مشترک و دانش‌افزایی نسبت به ویژگی‌های مؤثر | آموزش و بازخورد، خودارزیابی مجدد            | معرفی ویژگی‌های مؤثر روان‌شناختی خانواده اصلی، ساختار خانواده اصلی، مهارت‌های خانواده اصلی، تعاملات درون خانواده اصلی، بحران و شیوه مقابله با آن در خانواده اصلی و بحران و شیوه مقابله با آن در خویشان               | انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده اولسون و همکاران (۱۹۹۹)    |
| جلسه هفتم  | بایسته‌های آشنایی                | دانش و حساسیت‌افزایی نسبت به مقدمات فردی انتخاب، بایسته‌های آشنایی و انواع رضامندی اولیه                     | آموزش و بازخورد، خودارزیابی مجدد، ایفای نقش | معرفی مقدمات انتخاب مناسب، آشنایی مناسب و رضامندی‌های اولیه                                                                                                                                                          | -                                                        |
| جلسه هشتم  | مطابقت‌های فردی و خانوادگی       | دانش حساسیت‌افزایی نسبت به اهمیت مطابقت‌های فردی و خانوادگی و دانش‌افزایی در بررسی آنها                      | آموزش و بازخورد، خودارزیابی مجدد            | معرفی مطابقت‌های جمعیت‌شناختی، مطابقت‌های دینی - مذهبی، مطابقت‌های شخصیتی، مطابقت باورها و مطابقت‌های خانواده‌های اصلی                                                                                               | -                                                        |

## یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر، ۲۰ دختر مجرد در دو گروه آزمایش و گواه وارد مطالعه شدند. میانگین سنی گروه آزمایش، ۲۲/۱ سال با انحراف معیار ۳/۱۷۸ و میانگین سنی گروه گواه، ۲۱/۲ سال با انحراف معیار ۲/۷۸۱ بود. در جدول ۲ میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش شامل معیارهای همسرگزینی و نگرش به ازدواج در پیش‌آزمون و پس‌آزمون ارائه شده است.

جدول ۲: شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

| متغیرها             | گروه   | پیش‌آزمون    |         | پس‌آزمون     |         |
|---------------------|--------|--------------|---------|--------------|---------|
|                     |        | انحراف معیار | میانگین | انحراف معیار | میانگین |
| معیارهای همسرگزینی  | گواه   | ۸/۹۱۱        | ۰/۶۶۳   | ۸/۹۱۶        | ۰/۷۵۶   |
|                     | آزمایش | ۹/۱۸         | ۰/۳۰۴   | ۹/۷۸۹        | ۰/۲۵۹   |
| نگرش بدبینانه       | گواه   | ۲/۱۳۸        | ۰/۳۹۳   | ۲/۱          | ۰/۳۶۲   |
|                     | آزمایش | ۲/۰۷۵        | ۰/۳۰۷   | ۲/۱۲۵        | ۰/۲۷۶   |
| نگرش خوش‌بینانه     | گواه   | ۲/۸۱۷        | ۰/۲۲۸   | ۲/۸          | ۰/۲۵۸   |
|                     | آزمایش | ۲/۹۸۳        | ۰/۳۵۵   | ۳/۰۸۳        | ۰/۳۴۵   |
| نگرش واقع‌گرایانه   | گواه   | ۲/۹۶۷        | ۰/۳۷۵   | ۲/۹۶۷        | ۰/۳۷۵   |
|                     | آزمایش | ۲/۹          | ۰/۳۵۳   | ۲/۷۸۳        | ۰/۳۹۳   |
| نگرش ایدئال‌گرایانه | گواه   | ۲/۷          | ۰/۵۰۸   | ۲/۶۶۷        | ۰/۴۹۷   |
|                     | آزمایش | ۳/۲          | ۰/۳۹۱   | ۳/۱۶۷        | ۰/۴۵۱   |
| نگرش به ازدواج      | گواه   | ۲/۶۰۴        | ۰/۲۲۵   | ۲/۵۸۳        | ۰/۲۰۲   |
|                     | آزمایش | ۲/۶۷۴        | ۰/۲۵۹   | ۲/۶۸۳        | ۰/۲۳۱   |

جدول (۲) نشان می‌دهد میانگین و انحراف معیار نمرات گروه آزمایش در هر دو متغیر از پیش‌آزمون به پس‌آزمون افزایش یافته است. برای بررسی برقراری پیش‌فرض توزیع نرمال داده‌ها، از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف استفاده شد. نتایج این آزمون نشان داد که گروه نمونه از توزیع نرمال برخوردار است ( $p > ۰/۰۱$ ). همچنین نتایج به‌دست‌آمده از آزمون لون به‌منظور بررسی همگنی واریانس در متغیرها معنادار به‌دست نیامد ( $p > ۰/۰۵$ )؛ بنابراین در هر دو گروه خطاها همگن بودند. پس از بررسی پیش‌فرض‌ها، از آزمون تحلیل کوواریانس تک و چند متغیره استفاده شد.

جدول ۳: نتایج آزمون آنالیز کوواریانس تک متغیره برای نمرات معیارهای همسرگزینی

| متغیر              | مجموع مربعات | درجه آزادی | میانگین مربعات | آماره F | مقدار معناداری | اندازه اثر |
|--------------------|--------------|------------|----------------|---------|----------------|------------|
| معیارهای همسرگزینی | ۲/۷۵۴        | (۱۷ و ۱)   | ۲/۷۵۴          | ۹/۱۳۹   | ۰/۰۰۸          | ۰/۳۵۰      |

همان طور که در جدول (۳) مشاهده می شود، با کنترل اثر نمرات پیش آزمون، برای فاکتور گروه مقدار معناداری آزمون آنالیز کوواریانس کوچک تر از ۰/۰۵ (۰/۰۰۸) به دست آمد؛ بنابراین میانگین نمرات معیارهای همسرگزینی در ۲ گروه آزمایش و گواه اختلاف معناداری دارد و مداخله در افزایش نمرات معیارهای همسرگزینی تأثیر مثبتی داشته است.

جدول ۴: نتایج آزمون چندمتغیره - نگرش به ازدواج

| نوع آزمون | ارزش  | آماره F | درجه آزادی فرضیه | درجه آزادی خطا | مقدار معناداری | اندازه اثر |
|-----------|-------|---------|------------------|----------------|----------------|------------|
| پیلایی    | ۰/۱۹۶ | ۰/۶۶۹   | ۴                | ۱۱             | ۰/۶۲۷          | ۰/۱۹۶      |
| ویلکز     | ۰/۸۰۴ | ۰/۶۶۹   | ۴                | ۱۱             | ۰/۶۲۷          | ۰/۱۹۶      |
| هتلینگ    | ۰/۲۴۳ | ۰/۶۶۹   | ۴                | ۱۱             | ۰/۶۲۷          | ۰/۱۹۶      |
| روی       | ۰/۲۴۳ | ۰/۶۶۹   | ۴                | ۱۱             | ۰/۶۲۷          | ۰/۱۹۶      |

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول (۴)، چون مقدار معناداری هریک از آزمون های پیلایی، ویلکز، هتلینگ و روی بزرگ تر از ۰/۰۵ به دست آمده است؛ بنابراین در مرحله پس آزمون، آزمودنی های گروه آزمایش عملکرد متفاوتی نسبت به گروه گواه ندارند.

جدول ۵: نتایج آزمون آنالیز کوواریانس چندمتغیره برای نمرات نگرش به ازدواج

| متغیر               | مجموع مربعات | درجه آزادی | میانگین مربعات | آماره F | مقدار معناداری | اندازه اثر |
|---------------------|--------------|------------|----------------|---------|----------------|------------|
| نگرش بدبینانه       | ۰/۰۱۳        | (۱۴ و ۱)   | ۰/۰۱۳          | ۰/۱۴۶   | ۰/۷۰۹          | ۰/۰۱       |
| نگرش خوش بینانه     | ۰/۲۶۶        | (۱۴ و ۱)   | ۰/۲۶۶          | ۲/۳۶۵   | ۰/۱۴۶          | ۰/۱۴۵      |
| نگرش واقع گرایانه   | ۰/۰۰۹        | (۱۴ و ۱)   | ۰/۰۰۹          | ۰/۰۶۳   | ۰/۸۰۶          | ۰/۰۰۴      |
| نگرش ایدئال گرایانه | ۰/۱۴۹        | (۱۴ و ۱)   | ۰/۱۴۹          | ۰/۶۸۶   | ۰/۴۲۱          | ۰/۰۴۷      |
| نگرش به ازدواج      | ۰/۰۳۳        | (۱۷ و ۱)   | ۰/۰۳۳          | ۰/۷۲۵   | ۰/۴۰۶          | ۰/۰۴۱      |

برای بررسی تأثیر مداخله از آزمون آنالیز کوواریانس چندمتغیره استفاده شد تا اثر نمرات پیش‌آزمون را کنترل کرده و تأثیر مداخله در ۲ گروه مقایسه شود. همان‌طور که مشاهده می‌شود با کنترل اثر نمرات پیش‌آزمون، برای فاکتور گروه مقدار معناداری آزمون آنالیز کوواریانس بزرگ‌تر از  $0/05$  به‌دست آمد؛ بنابراین میانگین نمرات نگرش به ازدواج در ۲ گروه آزمایش و گواه و سالم اختلاف معناداری ندارد و مداخله در تغییر نمرات نگرش به ازدواج تأثیر نداشته است.

## بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش پیش از ازدواج بر معیارهای همسرگزینی و نگرش به ازدواج بود. با توجه به نتایج جدول (۳) می‌توان گفت آموزش پیش از ازدواج بر معیارهای همسرگزینی اثربخش است.

نتایج به‌دست‌آمده با پژوهش‌های بیدگلی (۱۴۰۰)، هراتیان (۱۳۹۹)، معمارزاده و همکاران (۱۳۹۵)، کیمیایی و همکاران (۱۳۹۴)، جمشیدیان نایینی (۱۳۹۳) و مهری خانیکی (۱۳۹۱) همسو می‌باشد. در تبیین یافته مذکور می‌توان گفت بخشی از محتوای این بسته آموزشی مبتنی بر بیان ویژگی‌های همسر مناسب می‌باشد؛ لذا احتمالاً شرکت‌کنندگان با حضور در این دوره توانستند در انتخاب معیارهای خود برای همسرگزینی بازنگری کرده و در صورت داشتن معیاری سخت‌گیرانه به اصلاح آن پردازند. این آموزش جنبه خودآگاهی نیز داشت و افراد طی این دوره، برخی از نظرات خود را در برابر معیارها برای انتخاب طرف مقابل تعدیل نمودند. انجام تست‌ها توسط اعضای گروه مخصوصاً تست کتل در این اصلاح و بازنگری نقش مهم و اساسی داشت. در این بسته هریک از معیارها به تفکیک اهمیت مورد بررسی قرار گرفت و طبق دسته‌بندی‌هایی که برای آن در نظر گرفته شد، همه جوانب برای داشتن معیاری مناسب بیان شد؛ معیارهایی که به‌عنوان خط قرمز و معیارهایی که می‌تواند درجه اهمیت کمی پایین‌تر نسبت به دیگر معیارها را داشته باشد با آوردن نمونه و مثال عینی‌تر شد. شرکت‌کنندگان در دوره‌های آموزش پیش از ازدواج در مورد خود و طرف مقابل اطلاعات و مهارت‌هایی کسب می‌کنند و می‌توانند با به‌کارگیری این اطلاعات و مهارت‌ها در زندگی آینده، تعارضات و مشکلات احتمالی آینده را به حداقل برسانند و از طلاق و پیامدهای بعدی آن جلوگیری کنند.

یافته دیگر پژوهش نشان داد که آموزش پیش از ازدواج بر نگرش به ازدواج دختران مجرد تأثیری نداشت. در نگرش کلی به ازدواج نتایج به‌دست‌آمده با پژوهش‌های عباس‌پور و همکاران (۱۴۰۰)، شیرزادفر و همکاران (۱۳۹۹)، صابریون (۱۳۹۹)، ایرانپور مبارکه، احمدپور مبارکه و سلطانی (۱۳۹۳) ناهمسو بوده است، و در خرده‌مقیاس نگرش ایدئال‌گرایانه به ازدواج با پژوهش معمارزاده و همکاران (۱۳۹۵) همسو بوده و نمره معناداری در این خرده‌مقیاس کسب نشد. شواهد موجود حاکی از آن است که

داشتن نگرش‌های آرمان‌گرایانه و شاعرانه نسبت به ازدواج و روابط زناشویی از سویی و ازدواج‌های مبتنی بر هوا و هوس و جاذبه‌های مالی یا زیبایی از سوی دیگر، زوجها را با سوءتفاهم‌ها و تضادهای بیشتری روبه‌رو ساخته و این‌گونه پیوندها به زودی به سستی می‌گراید. به نظر می‌رسد دلیل اصلی چنین مشکلاتی، انتظارات غیرواقع‌بینانه طرفین از یکدیگر است (معمارزاده و همکاران، ۱۳۹۵). نتایج پژوهش رضازاده (۱۳۹۷) نشان می‌دهد که آموزش پیش از ازدواج بر خرده‌مقیاس‌های نگرش بدبینانه و خوش‌بینانه به ازدواج تأثیری نداشته و تفاوت معناداری یافت نشد. عوامل روان‌شناختی و شخصیتی که از دوران کودکی و نوجوانی سرچشمه گرفته و سایر عناصر زیستی، شناختی و اجتماعی در این دو خرده‌مقیاس مؤثر هستند (رضازاده، ۱۳۹۷). هنجارهای اجتماعی، تعلیم و تربیت، نوع روابط فردی و اجتماعی، آمال و آرزوها و علاقه‌مندی‌ها و اعتقادات و اخلاقیات، بخش‌های از فرهنگ جامعه هستند که هرکدام به طریقی بر نگرش افراد تأثیر می‌گذارند. استدلال قیاسی و استقرایی به‌عنوان فرآیندهای شناختی در تکوین نگرش تأثیرگذارند. تفکر در مورد موضوع، مطالعه، بررسی ریشه‌ها و پیامدهای یک پدیده یا موضوع اجتماعی به تکوین نگرش مثبت یا منفی نسبت به آن منجر می‌شود (سالاری‌فر و همکاران، ۱۴۰۰).

از آنجاکه در جوامعی نظیر ایران که هنجارهای خانوادگی، بیشتر از سایر جوامع پابرجا هستند و نهاد خانواده از نهادهای مهم به‌حساب می‌آید و درعین‌حال با توجه به اینکه امروزه رشد فزاینده تحصیلات آکادمیک و در پی آن، تغییر در نگرش و بافت فکری و فرهنگی جوانان درباره ازدواج، ترس از مسئولیت‌های ازدواج، فشارهای اقتصادی، سبک زندگی فردگرایانه و لذت‌طلبانه‌تر و به همین ترتیب، سطح توقع پسران و به‌ویژه دختران از داشتن روابطی عاطفی و عشق‌محورانه به‌جای روابط سنتی و عقلانی در ازدواج افزایش یافته است؛ بنابراین همگی این موارد می‌توانند بر نگرش جوانان به تشکیل خانواده و ازدواج تأثیر بگذارند (آقاسی و فلاح‌مین‌باشی، ۱۳۹۴)؛ همچنین می‌توان به عواملی چون محیط اجتماعی، عامل‌های ژنتیکی، عامل‌های فیزیولوژیکی، نقش اجتماعی، تجربه و ارتباطات اجتماعی همگی به‌عنوان عوامل مؤثر در نگرش اشاره کرد (شعفی‌زاده، ۱۳۹۵). برای تغییر نگرش باید افکار منفی و نشخوارهای فکری و تعارضات احتمالی شناسایی شوند و نسبت به آن آگاهی پیدا کنند.

در این آموزش، آزمون سبک دلبستگی یکی از تست‌هایی بود که در طول دوره از افراد گرفته شد و غالب شرکت‌کنندگان سبک دلبستگی اضطرابی داشتند. افراد با سبک دلبستگی اضطرابی مطمئن نیستند که ارزش عشق ورزیدن دارند و دیگران از آنها حمایت می‌کنند. آنها همیشه در تردید و هراس، گوش به زنگی و بدگمانی و به دنبال اطمینان‌بخشی می‌باشند؛ در نتیجه نظام دلبستگی فعال و همواره در حال تهدید دارند. جانسون و همکارانش تقویت این حس امنیت در فرد مضطرب را بسیار دشوار می‌دانند؛ زیرا هرگاه او تجربیات به‌ظاهر مطلوب و خوشایند عشق، نزدیکی و صمیمیت را یادآور

می‌شود، مفاهیم منفی و خاطرات مربوط به صدمات گذشته و آسیب‌های دلبستگی به‌طور ذهنی و خودآگاه و یا ناخودآگاه فعال خواهد شد (حسینی، تاجیک اسماعیلی و محسن‌زاده، ۱۴۰۰). احتمال دارد سبک دلبستگی شرکت‌کنندگان در این آموزش بر مقاومت‌شان در برابر تغییر نگرش بی‌تأثیر نبوده باشد. بحث الگوهای مربوط به تغییر نگرش، غالباً این تصور را پیش می‌آورند که همه مردم همیشه نگرش‌های خود را تغییر می‌دهند؛ درحالی‌که اغلب تغییر در نگرش به‌طور موقتی صورت می‌گیرد و گاهی اوقات مقاومتی قوی در برابر تغییر نشان داده می‌شود؛ بنابراین ممکن است به دلیل تأثیر خانواده و والدین و همسالان در نگرش به ازدواج، این نگرش‌ها در شرکت‌کنندگان سازه‌ای پایدار و مقاوم به تغییر شده است؛ بنابراین برای تغییر آن زمان طولانی‌تر و جلسات بیشتری لازم بود.

از محدودیت‌های این تحقیق به این نکته می‌توان اشاره نمود که به دلیل عدم دوره پیگیری پس از انجام مداخله، مقطعی یا دائمی بودن اثر این آموزش مورد بررسی قرار نگرفت؛ همچنین این پژوهش بر روی تعداد محدودی از دختران مجرد شهر قم انجام شد، لذا در تعمیم نتایج باید احتیاط کرد. محدودیت زمانی نیز می‌تواند به‌عنوان محدودیت‌های این پژوهش باشد. توصیه می‌شود جهت عملیاتی‌تر شدن آموزش پیش از ازدواج برای مجردها، در آموزش‌های بعدی جلساتی برای خانواده‌ها به‌خصوص مادران برگزار شود. این آموزش‌ها در بین پسران مجرد نیز گسترش یابد و هر دو جنس دختر و پسر آگاهی‌های لازم جهت شروع خوب زندگی را داشته باشند. در پایان از تمامی شرکت‌کنندگان و همه کسانی که در جمع‌آوری داده‌ها همکاری نموده‌اند تشکر و قدردانی می‌شود و آرزوی سلامتی و بهروزی برای این عزیزان داریم.

## منابع

- آتش‌پور، سیدحمید؛ نوابی‌فر، فرناز و گل‌پرور، محسن (۱۳۹۹). اثربخشی بسته آموزش تیپ‌های شخصیتی انیاگرام بر خودتنظیمی هیجانی زوجین در دوره پیش از ازدواج. *مددکاری اجتماعی*، ۸(۴)، ۵۱-۴۳.
- <https://sid.ir/paper/962150/fa>
- آقاسی، محمد و فلاح مین‌باشی، فاطمه (۱۳۹۴). نگرش جوانان ایرانی به ازدواج، انتخاب همسر و تشکیل خانواده، *پژوهش‌نامه زنان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۶(۲)، ۲۱-۱.
- [https://womenstudy.ihs.ac.ir/article\\_1694.html](https://womenstudy.ihs.ac.ir/article_1694.html)
- اکبری، بهینا؛ فرحبخش، کیومرث و نعیمی، ابراهیم (۱۴۰۰). عوامل مؤثر بر شکل‌گیری ملاک‌های انتخاب همسر در جوانان تحصیل‌کرده شهر ایلام؛ یک نظریه زمینه‌ای. *زنان و خانواده*، ۱۷(۶۰)، ۱۰۷-۸۳.
- <https://dorl.net/dor/20.1001.1.26454955.1401.17.60.3.6>
- ایرانپور مبارکه، زهرا؛ احمدپور مبارکه، محبوبه و سلطانی، مینا (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش پیش از ازدواج بر نگرش و گرایش ارتباط قبل از ازدواج دانش‌آموزان شهرستان مبارکه. *سومین همایش ملی سلامت روان و تندرستی*. قوچان.
- <https://civilica.com/doc/716492>

- بلوچ زاده خورشانه، سعید؛ عبدی، منصور؛ غفاری، خلیل و حمیدی پور، رحیم (۱۴۰۰). مقایسه اثربخشی آموزش های قبل از ازدواج به روش برنامه آگاهی و انتخاب بین فردی و رویکرد چندبعدی بومی نگر بر باورهای ناکارآمد زوجی در افراد متقاضی ازدواج. *تحقیقات علوم رفتاری*، ۱۹(۳)، ۴۱۶-۴۲۶. <http://dx.doi.org/10.52547/rbs.19.3.415>
- بیجاری، هانیه؛ سپهری شاملو، زهره؛ مهram، بهروز و صادقی، منصوره سادات (۱۳۹۸). ملاک های انتخاب همسر از دید افراد راضی از ازدواج (در دوره عقد): یک مطالعه کیفی. *علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۶(۲)، ۴۱-۷۶. <https://sid.ir/paper/406582/fa>
- بیدگلی، معصومه (۱۴۰۰). بررسی اثربخشی آموزش مهارت های پیش از ازدواج بر خود متمایزسازی و ملاک های همسرگزینی. پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده. دانشگاه محقق اردبیلی. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/97d4f97c8de646426c4dd2e7e2e7fdd>
- جان بزرگی، مسعود (۱۴۰۱). مشاوره پیش از ازدواج: اصول، مبانی و راهبردهای عملی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- جمشیدیان نایینی، یاسمن (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش مهارت های پیش از ازدواج بر ملاک های همسرگزینی و رشد فردی دختران مجرد. پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده. دانشگاه آزاد اسلامی مرودشت. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/c2a542b45f934108e073369c8e5e1e2b>
- حسین خانی نائینی، هادی؛ جان بزرگی، مسعود و مهram، بهروز (۱۳۹۳). بررسی نظریه های همسرگزینی و نقد آنها با تکیه بر منابع اسلامی و روان شناسی. *روان شناسی و دین*، ۱۷(۱)، ۴۶-۳۱.
- <https://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/255>
- حسینی، زهرا؛ تاجیک اسماعیلی، عزیزاله و محسن زاده، فرشاد (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش مفاهیم تئوری انتخاب بر ابعاد نگرش به ازدواج در افراد در شرف ازدواج با توجه به سبک های دلبستگی. *دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی*، ۲۲(۴)، ۴۳-۵۷. <https://sid.ir/paper/955342/fa>
- خلعتبری، جواد؛ قربان شیروودی، شهره و مهدیون، زهراسادات (۱۳۸۸). تأثیر آموزش برنامه آمادگی ازدواج بر باورهای ارتباطی زوجین. *روان شناسی تربیتی*، ۱۱(۱)، ۳۲-۴۵. <https://www.sid.ir/paper/221069/fa>
- رجبی، غلامرضا و عباسی، قدرت اله (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش قبل از ازدواج به شیوه برنامه آموزش ارتباط بر کاهش انتظارات ایدئال گرایانه جوانان مجرد. *روان پزشکی و روان شناسی بالینی ایران*، ۲۵(۴)، ۳۸۷-۳۹۵.
- <http://dx.doi.org/10.32598/ijpcp.25.4.3>
- رجبی، غلامرضا؛ قیصری، سهیلا؛ امان الهی، عباس و سودانی، منصور (۱۳۹۹). بررسی اثربخشی آموزش برنامه آمادگی پیش از ازدواج مبتنی بر دیدگاه آدلری بر باورهای محدودکننده انتخاب همسر در دانش آموزان دختر. *پژوهش های کاربردی روان شناختی*، ۱۱(۴)، ۱-۲۲. <https://doi.org/10.22059/japr.2021.305063.643555>
- رضازاده، مسعود (۱۳۹۷). اثربخشی برنامه آموزش پیش از ازدواج بر نگرش نسبت به ازدواج، تاب آوری و انتظار از ازدواج در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تبریز. پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده. دانشگاه محقق اردبیلی. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/2fe4dc2df25da5f95663fa395b8d761e>
- روشنی، شهره (۱۴۰۰). نقش تعاملات زناشویی والدین و آموزش های آنان در زمینه ازدواج در پیش بینی نگرش فرزندان به ازدواج. *پژوهش نامه اسلامی زنان و خانواده*، ۹(۲۵)، ۱۷۵-۱۹۸. <https://sid.ir/paper/1031735/fa>
- رهبریان یزدی، بهمنار و سحاقی، حکیم (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش پیش از ازدواج با رویکرد آدلری بر نگرش به ازدواج در بین دختران در آستانه ازدواج. *راهبردهای نو در روان شناسی و علوم تربیتی*، ۱۱(۱)، ۲۳-۴۳.
- <https://www.ijpk.ir/showpaper/192541807264b86b888a110>
- ژیان، فرشاد؛ حاتمی، محمد و آگاه هریس، مژگان (۱۴۰۱). اثربخشی بسته روان شناختی آموزش پیش از ازدواج بر سبک های حل مسئله زوجین متقاضی ازدواج. *مطالعات اسلامی ایرانی خانواده*، ۲(۳)، ۱۸-۳۰.
- <https://doi.org/10.30495/iifs.2022.1968762.1049>

سالاری فر، محمدرضا؛ آذربایجانی، مسعود؛ کاویانی، محمد؛ موسوی اصل، سیدمهدی؛ عباسی، اکبر و تیک، محمدتقی (۱۴۰۰). *روان‌شناسی/اجتماعی*. تهران: سمت.

سیدکاووسی، سپیده‌سادات؛ مردوخ، محمدسعید و مقرب تورتولش، مینا (۱۴۰۰). پیش‌بینی انتظار از ازدواج بر اساس باورهای ارتباطی و نگرش به ازدواج در دختران در آستانه ازدواج. *خانواده‌درمانی کاربردی*، ۲(۱)، ۳۵۱-۳۷۱.

<https://doi.org/10.22034/ajt.2022.265323.1046>

شاه‌مادی، سمیه؛ آقابابایی، رعنا و حبیبی، زهرا (۱۴۰۰). رابطه الگوهای ارتباطی و جو عاطفی خانواده مبدأ با نگرش به ازدواج: نقش واسطه‌ای تمایز‌یافتگی. *پژوهش‌های کاربردی روان‌شناختی*، ۱۲(۳)، ۱۸۹-۳۰۵.

<https://doi.org/10.22059/japr.2021.322585.643821>

شفائی مقدم، الهام؛ نیازی، محسن و شاطریان، محسن (۱۳۹۴). بررسی نقش عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مؤثر در نگرش منفی به ازدواج (مطالعه موردی شهروندان شهرستان کاشان). *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، پژوهشگاه علوم

*انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۶(۲)، ۹۱-۶۷. [https://socialstudy.ihecs.ac.ir/article\\_2606.html](https://socialstudy.ihecs.ac.ir/article_2606.html)

شعفی‌زاده، حانیه (۱۳۹۵). *اثربخشی آموزش پیش از ازدواج به روش SYMBIS بر تمایز‌یافتگی، نگرش‌ها و انتظارات زناشویی در بین دختران مجرد دانشگاه هرمزگان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده. دانشگاه هرمزگان.

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/ca38d50313ac9316b7dd3bbf081b080c>

شهرابی فراهانی، لیلا؛ فاتحی‌زاده، مریم و اعتمادی، عذرا (۱۳۹۸). کشف نگرش‌های انتخاب همسر در دختران در آستانه ازدواج: تحقیق کیفی. *پژوهش‌های مشاوره (تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره)*، ۱۸(۶۹)، ۱۳۳-۱۶۲.

<https://sid.ir/paper/70204/fa>

شهرابی فراهانی، لیلا؛ اعتمادی، عذرا و فاتحی‌زاده، مریم (۱۳۹۹). ساخت و تعیین ساختار عاملی و پایایی پرسش‌نامه نگرش‌های انتخاب همسر دختران در آستانه ازدواج. *خانواده‌پژوهی*، ۱۶(۳)، ۳۴۱۵-۳۴۱۵.

<https://sid.ir/paper/383173/fa>

شیرزادفر، اکرم؛ عباسی، قدرت‌اله و حسن‌زاده، رمضان (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش قبل از ازدواج مبتنی بر برنامه آموزش ارتباط بر مشکلات تصمیم‌گیری در انتخاب همسر و نگرش به ازدواج در فرزندان طلاق. *سلامت اجتماعی*، ۷(۳)،

<https://sid.ir/paper/381479/fa> ۲۸۹-۲۹۸.

صابریون، ساره (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش مشاوره پیش از ازدواج بر نگرش به ازدواج در زنان و مردان مطلقه مایل به ازدواج مجدد. *سومین همایش بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی*. همدان.

<https://civilica.com/doc/1227859>

عباس‌پور، ذبیح‌اله؛ موسوی، سیده مریم و امان‌الهی، عباس (۱۴۰۰). طراحی و اثربخشی برنامه آموزش پیش از ازدواج بر نگرش به ازدواج و نگرش به طلاق فرزندان طلاق. *مطالعات زن و خانواده*، ۹(۳)، ۵۶-۷۷.

<https://doi.org/10.22051/jwfs.2021.35267.2655>

عظیمی خویی، آرزو؛ زهراکار، کیانوش و احمدی، خدابخش (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش پیش از ازدواج مبتنی بر برنامه پیش‌گیری و بهبود رابطه (PREP) بر باورهای ارتباطی و نگرش به ازدواج زوجین در آستانه ازدواج. *سبک زندگی با*

*محوریت سلامت*، ۴(ویژه‌نامه)، ۳-۷۳. <https://sid.ir/paper/413935/fa>

عظیمی خویی، آرزو؛ زهراکار، کیانوش و احمدی، خدابخش (۱۴۰۰). مقایسه اثربخشی آموزش پیش از ازدواج مبتنی بر برنامه آگاهی و انتخاب میان‌فردی و برنامه پیشگیری و بهبود رابطه بر نگرش به ازدواج در زوج‌های در آستانه ازدواج. *خانواده و بهداشت*، ۱۱(۲)، ۴۵-۶۱.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23223065.1400.11.2.4.9>

معمارزاده، مرضیه؛ خدابخشی کولایی، آناهیتا و خطیبیان، مهناز (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش مفاهیم نه‌گانه شخصیتی دیگران بر ملاک‌های همسرگزینی و نگرش نسبت به ازدواج دختران. *آموزش و سلامت جامعه*، ۳(۴)، ۲۴-۳۰.

<https://sid.ir/paper/253591/fa>

مهری خانیکی، زهرا (۱۳۹۱). بررسی اثربخشی آموزش پیش از ازدواج مبتنی بر طرح خانواده پابدار بر انتظارات زناشویی و ملاک‌های انتخاب همسر در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده. دانشگاه فردوسی مشهد.

نوروزی، سوده و زندی‌پور، طیبه (۱۳۹۶). اثربخشی مشاوره گروهی آموزش‌های پیش از ازدواج بر نگرش به انتخاب همسر دختران در آستانه ازدواج. دومین کنگره بین‌المللی نقش زن در سلامت خانواده و جامعه تهران.

<https://civilica.com/doc/708018>

نیازی، محسن؛ فرهادیان، علی و میری، سمیه (۱۳۹۸). طراحی الگوی معیارهای همسرگزینی در جامعه ایران. زنان و خانواده، ۱۴(۴۸)، ۱۲۱-۱۴۴. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.26454955.1398.14.48.5.3.144-121>

نیلفروشان، پریسا؛ نویدیان، علی و عابدی، احمد (۱۳۹۲). بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس نگرش به ازدواج. روان‌پرستاری، ۱(۱)، ۳۵-۴۷. <http://ijpn.ir/article-1-59-fa.html>

هراتیان، عباسعلی (۱۳۹۹). تدوین بسته بومی آموزش پیش از ازدواج و بررسی اثربخشی آن بر معیارها و خودکارآمدی در انتخاب همسر، رساله دکتری روان‌شناسی عمومی. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/686b03eb26cb3eceb13b854105fb2a69>

هراتیان، عباسعلی؛ موسوی، مریم‌سادات؛ ارشادحسینی، هادی و جان‌بزرگی، امین (۱۳۹۹). طراحی و ساخت مقیاس معیارهای انتخاب همسر: قبل و بعد ازدواج. روان‌شناسی فرهنگی، ۴(۲)، ۱۹-۴۰.

<https://doi.org/10.30487/jcp.2020.118692>

یزدانی، حمیده و سقزی، ایوب (۱۴۰۰). نقش تنظیم التزام راهبردی و نگرش به ازدواج در پیش‌بینی گرایش فرد به ریسک‌پذیری در اعتیاد به مصرف موادمخدر، سیگار و الکل. اعتیادپژوهی، ۱۵(۶۰)، ۳۷۲-۳۵۱.

<http://dx.doi.org/10.52547/etiadjpajohi.15.60.351>

Alavi, M., Alahdad, R. & Shafeg, M. (2014). Mate selection criteria among postgraduate students in Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 5075-5080. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1076>

Buss, D. M. (2007). The evolution of human mating. *Acta psychologica sinica*, 39(3), 502-512. <https://journal.psych.ac.cn/acps/EN/Y2007/V39/I03/502>

Coninck, D. De., Doren, Sh. V. & Matthijs, K. (2021). Attitudes of young adults toward marriage and divorce, 2002-2018. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(1), 66-82. <http://dx.doi.org/10.1080/10502556.2020.1833292>

Fam, J. Y., Yaacob, S. N., Juhari, R., Arshat, Z. & Mukhtar, F. (2017). General Attitudes Towards Marriage Scale: Psychometric Properties in Malaysian Adolescents of Divorced Families. *Journal of Child and Family Studies*, 26, 3351-3359. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0849-7>

Holman, T. B. (2002). *Premarital prediction of marital quality or breakup: Research, theory, and practice*. New York: Springer. <https://doi.org/10.1007/b107947>

Khallad, Y. (2005). Mate selection in Jordan: Effects of sex, socio-economic status, and culture. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(2), 155-168. <https://doi.org/10.1177/0265407505050940>

McGeorge, Ch. R., Carlson, Th. S. (2006). Premarital Education: An Assessment of Program Efficacy. *Contemporary Family Therapy*, 28(1), 165-190. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10591-006-9701-8>

Memani, P. (2003). A comparative study of the marital attitudes of students from divorced, intact and single-parent families. University of the Western. <http://hdl.handle.net/11394/238>

- Mikulincer, M. & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics and Change*. New York: the Guilford press.
- Park, S. S. (2012). The development of the Marital Attitudes and Expectations Scale. In partial fulfillment of the requirements For the Degree of Master of Science Colorado State University Fort Collins, Colorado. Colorado State University ProQuest Dissertations Publishing.  
<https://www.proquest.com/openview/9f792c92684121863630c1c7d4e1d5b6/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750>
- Senediak, Ch. (1990). The Value of Premarital Education. *Australian and New Zealand journal of Family Therapy*, 11(1), 31-26. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/j.1467-8438.1990.tb00784.x>
- Shackelford, T. K., Schmitt, D. P. & Buss, D. M. (2005). Universal dimensions of human mate preferences. *Personality and individual differences*, 39(2), 447-458.  
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.01.023>
- Stanley, S. M., Amato, P. R., Johnson, Ch. A. & Markman, H. J. (2006). Premarital education, marital quality, and marital stability: findings from a large, random household survey. *Journal of family psychology*, 20(1), 117-126.  
<http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.20.1.117>
- Yazdanpanah, M., Eslami, M. & Nakhaee, N. (2014). Effectiveness of the Premarital Education Programme in Iran. *ISRN Public Health*. 2, 1\_5.  
<http://dx.doi.org/10.1155/2014/964087>
- Yilmaz, T. & Kalkan, M. (2010). The effects of a premarital relationship enrichment program on relationship satisfaction. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 10(3), 1911-1920. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ919869>
- Willoughby, B. J. & Hall, S. S. (2015). Enthusiasts, Delayers, and the Ambiguous Middle: Marital Paradigms Among Emerging Adults. *Emerging Adulthood*, 2(3), 123-135. <http://dx.doi.org/10.1177/2167696814548478>